

Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины

**Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Кафедра истории древнего мира и средних веков**

**Одесский археологический музей
Национальной Академии Наук Украины**

**Отдел археологии Северо-Западного Причерноморья
Национальной Академии Наук Украины**

ДРЕВНЕЕ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ

Выпуск IX

Одесса

ФЛП «Фридман А.С.»

2011

ББК 63.3(237Ук,7)

Д 73

УДК 902/904

Рекомендовано к печати Ученым Советом исторического факультета Одесского национального университета имени И.И. Мечникова. Протокол № 5 от 21 февраля 2011 г.

Древнее Причерноморье. Выпуск IX / Глав. ред. И.В. Немченко. – Одесса: ФЛП «Фридман А.С.», 2011. – 520 с.

Сборник «Древнее Причерноморье» составлен на основании материалов IX Чтений памяти профессора П.О. Карышковского, международной конференции, которая состоялась в ОНУ имени И.И. Мечникова 11-13 марта 2011 г. и была посвящена 90-летию со дня рождения этого выдающегося ученого. Выпуск включает статьи по проблемам нумизматики, эпиграфики, археологии Северного Причерноморья, античной и средневековой истории, византиноведения, истории Европы раннего нового времени, историографии и т.д.

Редакционная коллегия:

Немченко И.В. – к.и.н., зав. кафедрой истории древнего мира и средних веков ОНУ имени И.И. Мечникова, главный редактор.

Демин О.Б. – д.и.н., зав. кафедрой новой и новейшей истории ОНУ имени И.И. Мечникова.

Дзиговский А.Н. – д.и.н., профессор кафедры археологии и этнологии Украины ОНУ имени И.И. Мечникова.

Кушнир В.Г. – к.и.н., декан исторического факультета ОНУ имени И.И. Мечникова.

Луговой О.М. – к.и.н., доцент кафедры истории древнего мира и средних веков ОНУ имени И.И. Мечникова, технический редактор.

Охотников С.Б. – к.и.н., зам. директора Одесского археологического музея НАНУ.

Руссес Н.Д. – д.и.н., проф. Высшей антропологической школы (Кишинэу, Молдова).

Самойлова Т.Л. – к.и.н., зав. Отделом археологии Северо-Западного Причерноморья НАНУ.

Смынтына Е.В. – д.и.н., зав. кафедрой археологии и этнологии Украины ОНУ имени И.И. Мечникова.

Рецензенты:

Бруяко И.В. – д.и.н., директор Одесского археологического музея НАНУ.

Сорочан С.Б. – д.и.н., зав. кафедрой истории древнего мира и средних веков Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина.

*Издание осуществлено при финансовой помощи **Владимира Владимировича Левчука и Владимира Алексеевича Кравца.***

ISBN 966-96181-5-1

© Кафедра истории древнего мира и средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, 2011

В.В. Вахонєєв (Київ, Україна)

ІСТОРИОГРАФІЯ ГРЕЦЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ БОСПОРУ КІММЕРІЙСЬКОГО: ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЕТАП

В одній з нещодавніх статей, що мала розділ історіографії колонізації Боспору, було зазначено: «вивчення цього питання (вивчення колонізації Боспору – В.В.) протягом багатьох років... мало вельми специфічний зміст» оскільки «в дореволюційній російській академічній літературі теоретичні аспекти питання не обговорювалися»¹. На думку більшості науковців, перша спеціалізована праця, в якій порушено проблеми колонізації, вийшла друком лише в 1930 р. Проте, це твердження не відповідає дійсності.

«Не будь колонизации, Греция не имела бы истории» - так висловився Р.Ю. Віппер, відмітивши першочергове значення колонізаційного процесу для історії Стародавньої Греції². Важливість цієї проблеми була усвідомлена антикознавством давно – вивчення різноманітних питань грецької колонізації відноситься до числа перших історичних проблем, до яких воно звернулося.

Інтерес до історії Боспору Кіммерійського з'явився у XVIII ст. Вже в цей час дослідники, які вивчали свідчення стародавніх авторів (передовсім Діодора Сицилійського та Страбона), звернули увагу на самобутність та своєрідність цього регіону. В одній з перших наукових робіт з історії Боспору, що вийшла у Франції в 1725 р., був зроблений аналіз характеру влади Археанактидів та Спартокидів³.

В Російській імперії цей науковий інтерес, в основному, був зумовлений приєднанням до імперії Криму і всього Північного Причорномор'я в кінці XVIII ст. Тоді до новоприєднаних земель почали подорожувати вчені та мандрівники, а подекуди і просто любителі класичних старожитностей. Подорожі В.Ф. Зуєва (1782), П.С. Палласа (1793-1794), П.П. Сумарокова (1799, 1802) відкрили для російської науки світ еллінського Причорномор'я⁴. Проте, період подорожей, описів пам'яток регіону, що прилеглий до Керченської протоки, перших випадкових розкопок, в решті решт, не дав прикладів глибоких наукових розробок проблем становлення античних поселень, своєрідності історії регіону⁵. І лише згодом П.І. Кеппен в плані розуміння культури місцевих колоністів вірно підкреслив, що «греков Боспора никак не должно связывать с греками Афин»⁶.

1820-ті – початок 1830-х рр. стали поворотним пунктом у розвитку вітчизняної класичної археології. В 1821 р. було відкрите багате поховання в кургані Патініоті⁷, в 1827 р. І.О. Стемпковський опублікував доволі містку програму дослідження старожитностей Північного Причорномор'я⁸, у 1830 р. був досліджений знаменитий курган Куль-Оба. Останнє знаменувало нову віху в розвитку пошуку скарбів, хоча в науковому плані спостерігається певний застій протягом наступних 20-ти років.

Середина XIX ст. стала важливим періодом в історіографічному плані. Саме тоді вийшли в світ чотири перші ґрунтовні дослідження, що узагальнили всі важливі досягнення у вивченні Боспору Киммерійського на той момент. Маються на увазі монографії Г.І. Спаського «Босфор Киммерийский с его древностями и достопамятностями» (1846 р.), А.Б. Ашика «Воспорское царство» у трьох томах (1848–1849 р.), П.П. Сабатьє «Керчь и Воспор. Замечание о Керченских древностях и опыт хронологии царства Воспорского» (1851) та, нарешті, фундаментальні «Древности Боспора Киммерийского» (1854).

Так, кореспондент Імператорської Академії наук Г.І. Спаський вже у вступі до своєї праці визначив причини колонізації: «...многочисленность Греции стало для неё наконец тягостным, по недостатку мест для водворения жителей и средств к их пропитанию; что они должны были, оставя свою любимую отчизну, переселяться в другие отдалённые места»⁹. Далі автор, коротко аналізуючи історичну долю району, серед перших мешканців Боспору називає кимврів, чи киммеріан, які були вигнані скіфами, які, в свою чергу, після перського походу Дарія в 508 р. до н.е. були підкорені греками. На думку автора, «греки, участвовавшие в морском походе Дария против Скифов, поселились по берегам Чёрного моря, представлявшим им наиболее выгод, не заботясь о согласии на то первобытных жителей»¹⁰.

Цікаво, що в цей же час в зарубіжній науковій літературі була сформульована гіпотеза про значний вплив на грецьку колонізацію природи та характеру населення країни, на територію якої виводилася колонія¹¹, а декілька десятиліть потому з'являється і термін «хінтерлянд» грецьких колоній Північного Причорномор'я. До речі, обидві праці К. Ньюмана та Л. Буршнера вперше реально сформулювали теорію «двобічності» в історіографії питань грецької колонізації, яку згодом підтримують Е. Мінз та більшість радянських вчених, серед яких найбільш переконливо дослідив це О.О. Ієсен¹².

Не можна забувати в цьому ж плані і роботу В.Н. Юргевича, квінтесенцією якої стала теза про те, що процвітання, як і утворення, грецьких колоній було обумовлене торгівлею. Колонії (автор називає їх емпоріями) слугували провідниками грецької цивілізації. Постійний притік нових переселенців сприяв змішанню варварів із греками в містах, куди варварів вабила торгівля та зручності життя. В свою чергу і греки не могли уникнути впливу оточуючих племен. На думку автора, інколи греки селилися

у варварських містах, що існували тут до їх приходу, доказом чого є негрецькі назви цих міст: «только такой взгляд на греческую колонизацию т.е. предположение, что греки устраивали часто свои купеческие фактории уже в готовых городах, даёт нам возможность объяснить, каким образом один Милет мог вывести по свидетельству Сенеки 70, а по Плинию 80 колоний...»¹³. Вельми цікаво, що саме цю ідею через півстоліття буде розвивати М.Я. Мара, а разом із ним і тогочасна радянська історіографія.

Крім того, дослідник вважав, що деякі поселення виникли на місцях складів, базуючись на укладених з варварами договорах. А це вже не що інше, як «емпоріальна теорія», яку розвивала радянська історіографія в 1950-1960-х рр. Поступове посилення грецького елементу у варварських містах призводило до того, що міста становилися майже незалежними і отримували грецькі назви, хоча за туземцями зберігалось верховне право. Цій тезі, на думку В.Н. Юргевича, не суперечать і повідомлення давніх авторів про заснування міст греками, оскільки за часів життя цих авторів дійсні умови виникнення міст вже були забуті.

Отже, для нас важливо виокремити декілька суттєвих аспектів. По-перше, в праці В.Н. Юргевича достатньо сформульовані всі основні положення так званої теорії двобічності (В.В. Лапін стверджував, що «с полным основанием мы можем назвать её теорией греческой колонизации вообще»¹⁴), при цьому автор навіть пише про наявність догрецьких міст. По-друге, весь подальший розвиток цієї теорії буде полягати в конкретизації, деталізації, відточенні формулювання тих чи інших положень, що чудово простежується при аналізі радянської історіографії.

Велике значення серед наукових праць цього часу має стаття князя О.О. Сибірського «Взгляд на автономию и историю Пантикапея»¹⁵. Як висловився Ю.О. Віноградов: «пытливый взгляд исследователя сумел уловить многие весьма любопытные детали боспорской истории, и главная среди них заключается в том, что местные греческие колонии через два поколения после основания создали монархический режим»¹⁶.

Основні досягнення вітчизняного антикознавства цього етапу були узагальнені і в популярній формі викладені Д.І. Лловайським. В нарисі історії Боспора Кіммерійського автор звернув увагу на багато важливих особливостей, що відрізняють його від інших античних центрів регіону. Він вірно вказав, що цей регіон Тавриди був особливо багатий грецькими колоніями, через нього проходили часті пересування і набіги кочових народів з європейського боку протоки на азійську і навпаки. Небезпека цих пересувань змусила греків до взаємного зближення, поступової відмови від республіканських традицій і підкорення монархічній владі. Такому розвитку сприяла наявність варварів у складі населення міст Боспору. Дослідник відмітив з цього приводу, що «колонисты вообще мало привозили с собой женщин и по необходимости должны были вступать в брак с

туземками; отсюда происходили новые поколения полуварварские, полугреческие».

У Ю.О. Віноградова нема сумнівів, що «Очерки и рассказы» Д.І. Ловайського були дуже популярні серед читаючої публіки в Росії кінця XIX – початку XX ст.: «нарисованная в них картина истории развития Боспорского государства не могла не увлечь пытливые, особенно молодые умы»¹⁷.

В той же час питання про причини та характер грецької колонізації Північного Причорномор'я поставив і В.В. Латишев. «Является естественный вопрос: в чем же состояла та сила, которая привлекала эллинов в эти мрачные воды и заставляла из-под голубого неба их благословенной родины переселяться на туманные, суровые побережья Понта?» – запитує дослідник і відразу відповідає: «Ответ короток и ясен: корысть. Да, это была всё та же сила. Одинаково могущественная и в древние и в новые времена, крайне несимпатичная сама по себе, но сослужившая человечеству великие службы... торговые интересы были главной приманкою, увлекавшею их к опасным путешествиям в отдаленные моря и страны, в том числе и в Понт»¹⁸.

Надалі автор описує характер цієї торгівельної експансії: одні з колоній могли бути лише розширеними та еллінізованими поселеннями, що раніше належали туземцям, інші могли утворитися з факторій чи складів. Великим поселенням міг передувати період поступового росту колоній із зародку, чим являлася торгівельна контора чи факторія. Дослідник вважав, що поряд із торговцями в колонізації брали участь бідняки, переслідувані авантюристи, що гналися за дешевою наживою, та навіть раби. Однією з умов утворення колонії В.В. Латишев вважав наявність мирних взаємовідносин з місцевим населенням¹⁹.

На зламі віків барон Е.Р. фон Штерн активно ввів до наукового обігу нову категорію археологічного матеріалу, що раніше майже не використовувалася в історичних дослідженнях, – це привізена грецька кераміка, щоправда, поки лише розписна. Інколи і «презренный черепок», як він писав, може слугувати «исходным пунктом для важной исторической комбинации или прямо выяснить и открыть какой-нибудь исторический факт»²⁰. Цей дослідник вперше зібрав відомі на той час у Північному Причорномор'ї знахідки східно-грецької кераміки, оцінив їхню чисельність і прийшов до дуже важливого висновку, підкріпленого, на відміну від праць попередників, конкретним археологічним матеріалом. Цей висновок згодом став дуже популярним у вітчизняній науці, трансформувавшись в так звану «емпоріальну теорію» грецької колонізації, про що мова буде йти нижче. Нечисленність цих знахідок дослідник пояснив тим, що на ранньому етапі освоєння регіону греки засновували не колонії, а торгові факторії на вже існуючих туземних поселеннях. Приток у факторії різноманітного грецького населення, яке було зацікавлене у вигодах торгових зв'язків з місцевими племенами, призводив до створення на поселеннях грецьких кварталів, а

надалі і до надання висілкам державного статусу, тобто створенню справжніх колоній (з припливом грецького населення на постійне місце проживання в торгові факторії, з облаштуванням грецьких кварталів і з їх укріпленням виникає необхідність в певному державному устрої).

Таким чином, на думку Е.Р. фон Штерна, колонії ніби виростили з факторій²¹. Цікаво, що сам автор порівнює багаті торговельні доми, які засновували на місцях майбутніх колоній складські факторії, з гамбурзьким торговельним будинком Верманна в Африці. В порівнянні «торговельних домів» давнини із сучасними йому фірмами добре проявилася одна зі стійких тенденцій Е.Р. фон Штерна – брати свій матеріал для історичних побудов із оточуючої його сучасної дійсності. В 1908 р. на міжнародному конгресі історичних наук в Берліні він, наприклад, заявив, що Стародавня Греція, як і сучасна Великобританія, була передусім колоніальною державою, і що могутність і розквіт метрополії та колоній взаємно обумовлювали одне одного²².

Е.Р. фон Штерн також вперше усвідомив значущість вивчення імпоротної кераміки на варварських територіях. Дослідник вважав, що за допомогою таких знахідок можна краще дізнатися «насколько греческие колонисты успели распространить сферу своего влияния и культурного воздействия на окружающие их варварское население»²³. Крім того, він також дійшов висновку щодо консерватизму релігійних уявлень грецького населення Боспору Кіммерійського. «Общеизвестно, что ... группы людей, живущих вдали от культурных центров своего народа, на чужбине, устойчиво сохраняют старинные верования и обычаи ещё в то время, когда они вышли из употребления и давно забыты»²⁴.

Схожі ідеї дуже скоро висловив Е. Міннз²⁵. Теорія торговельної колонізації в роботі цього дослідника настільки добре розроблена, що наступним авторам мало вдавалося додати нового.

Окрема віха в історії вивчення Боспору пов'язана з ім'ям М.І. Ростовцева. Порівнюючи його з попередниками, можна визнати, що його праці склали цілу епоху в антикознавстві та скіфології. І якщо робота Е. Міннза і мала одне упущення – в ній не враховано історичний розвиток туземного населення, – то згодом це упущення надолужить М.І. Ростовцев. Освоєння греками Евксинського Понту дослідник ставить в пряму залежність від виникнення і зміцнення ще в VII ст. до н.е. скіфської держави, від розвитку внутрішніх торговельних відносин і підйому виробничих сил підкореної скіфами країни²⁶.

Інша фундаментальна праця «Скифия и Боспор»²⁷ і до сьогодні не втратила свого наукового значення. Сама ж назва роботи в скороченому вигляді виражає сутність поглядів М.І. Ростовцева на важливу закономірність античної історії Північного Причорномор'я, що полягає в особливому значенні та ролі Боспору в процесі греко-варварських взаємовідносин регіону²⁸.

М.І. Ростовцев повторює, що грецьким містам в Північному Причорномор'ї дозволила швидко розвиватися наявність сильної скіфської держави. При цьому розвиток місцевої державності він пов'язував із киммерійцями, вважаючи, що центр «киммерійської держави» знаходився саме на Боспорі Киммерійському: «некоторые из этих поселений связались с уже существовавшими населёнными пунктами, которые предание сблизало с киммерийцами»²⁹. Щодо археологічних решток киммерійського періоду він писав: «К сожалению, исследование некрополей и остатков населённых мест на берегах Азовского моря находится ещё в зачаточном состоянии, и потому мы не в состоянии сказать, оставили ли киммерийцы вещественные следы своего длительного здесь пребывания..., не достаточно углубленным было и исследование местности у Керченского пролива, где богатые находки эпохи греческого заселения покрыли собой более ранние памятники, оставленные былыми господами этих областей»³⁰.

Ще один важливий пасаж в працях дослідника пов'язаний з характером першопочаткових грецьких поселень: «...основание малоазийскими греками ряда колоний по северному берегу Черного моря, сначала рыболовных станций, которые постепенно развились в крупные торговые центры». Напевно, ця теза, яку багато вчених не враховували у своїх дослідженнях, і не є зовсім невірною, враховуючи сукупність сучасних даних археологічного, історичного та етнографічного характеру.

Грандіозні зміни в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах життя, які відбулися протягом 1917 р., зовсім не одразу відлунилися на стані науки, точніше – не одразу різко позначився розрив із традиціями, які принесли заслужену славу вітчизняній античній археології. Майже 10 років вона продовжувала розвиток у звичному руслі, жорстка ідеологізація науки наступить пізніше. В цьому вельми показово, що в 1925 р. побачила світ монографія М.І. Ростовцева, який емігрував із Радянської Росії ще в 1918 р.

Напевно, під впливом ідей М.І. Ростовцева, хоча і дискутуючи з ним, написав свій нарис історії Боспора Ю.В. Готьє. Особливості культурно-історичного розвитку регіону, на думку дослідника, слід пов'язувати з сильними негрецьким впливом, оскільки на Боспорі дуже рано стали відчуватися інакші культурні сили і впливи, що діяли паралельно грецьким і часто наперекір їм. На відміну від М.І. Ростовцева, Ю.В. Готьє не бачив на Боспорі якихось слідів Киммерійської держави. Причину сильного негрецького впливу він пов'язував із географічним фактором. На його думку, боспорські колонії були розташовані не в глухих та затишних місцях, як Ольвія чи то Херсонес, а посеред великого шляху, що вів із цивілізованих країн Сходу в степи Північного Причорномор'я. Боспор – це вузол шляхів як сухопутних, так і водних, що ведуть вглиб хінтерлянда. Саме таке його положення стало причиною особливої ролі місцевих елементів в історії розвитку грецьких колоній регіону³¹.

Проте, це була остання наукова праця, що містила глибокий неупереджений аналіз історичного процесу. Вітчизняна наука почала перебудовуватися на новий марксистський, точніше маррістський, лад, перед нею ставилися інакші завдання, і в світлі цих установок адекватний аналіз поступово відійшов у тінь. Наступив період розгрому «старої школи», що почався у 1929 р. і увійшов у історію як «рік великого перелому». В тому числі, і в археології³².

¹ Koshelenko G.A., Kuznetsov V.D. Greek Colonisation of the Bosphorus // *The Greek Colonisation of the Black Sea Area. Historical Interpretation of Archaeology*. Ed. by G.R. Tsetskhladze. *Historia Einzelschriften* 121. – Stuttgart, 1998. – P. 249-264.

² Випер Р.Ю. История Греции в классическую эпоху. – М., 1918. – С. 87.

³ Де-Боз. О царях Босфора Киммерийского // *Археолого-нумизматический сборник*. М., 1850. – С. 15.

⁴ Лебедев Г.С. История отечественной археологии. 1700-1917 гг. – СПб., 1992. – С. 60.

⁵ Сестренцевич-Богуш С. История о Таврии. Т.1. – СПб., 1805. – С. 357.

⁶ Кеппен П. Древности северного берега Понта. – М., 1828. – С. 85.

⁷ Сансе. Письмо графа де Сансе к А.Н. Оленину // *ЗООИД*. XV. – С. 78-86; *Blaramberg J. Notice sur quelques objets d'antiquite, decouverts en Tauride dans un tumulus pre du site de l'ancienne Panticapee*. – Paris, 1822.

⁸ Стемповский И. Мысли относительно изыскания древностей в Новороссийском крае // *Отечественные записки*. – Вып. 29. – 1827. – С. 72.

⁹ Спасский Г. Босфор Киммерийский с его древностями и достопамятностями. – М., 1846. – С. X.

¹⁰ Там само. – С. 3

¹¹ Neumann K. Die Hellenen in Skythenlande: ein beitrage zur alten geographie, ethnographie und handelsgeschichte. – Berlin, 1855. – S. 331.

¹² Лапин В.В. Греческая колонизация Северного Причерноморья (критический очерк отечественных теорий колонизации). – К., 1966. – С. 12.

¹³ Юргевич В. О именах иностранных на надписях Ольвии, Боспора и других греческих городов Северного Прибрежья Понта Евксинского // *ЗООИД*. – Т. VIII. – 1872. – С. 8-9.

¹⁴ Лапин В.В. Указ. соч. – С. 13.

¹⁵ Сибирский А. Взгляд на автономію и историю Пантикапеи // *ЗООИД*. – Вып. VI. – 1867. – С. 119-174.

¹⁶ Виноградов Ю.А. Феномен Боспорского государства в отечественной литературе // *Stratum plus*, 2000, №3. – С. 104.

¹⁷ Там само. С. 106.

¹⁸ Латышев В.В. Исследование об истории и государственном строе Ольвии. – СПб, 1886. – С. 6.

¹⁹ Лапин В.В. Указ. соч. – С. 14.

²⁰ Штерн Э.Р. Значение керамических находок на юге России для выяснения культурной истории Черноморской колонизации // *ЗООИД*. Вып. XXII. 1900. – С. 20.

²¹ Там само. – С. 22; Штерн Э.Р. Феодосия и её керамика. – Одесса, 1906. – 4-5.

²² Stern E. Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meers im Lichte archäologischer Forschung // *Klio*. IX. – 1909.

- ²³ Штерн Е.Р. К вопросу о воздействии античной культуры на области, расположенные вне района древних поселений на северном побережье Чёрного моря // ЗООИД. – Вып. XXIII. – С. 11.
- ²⁴ Штерн Э.Р. Значение ... С. 11.
- ²⁵ Minns E.H. Scythians and Greeks. A survey of ancient history and archaeology on the North coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus. – Cambridge, 1913. – P. 411.
- ²⁶ Ростовцев М.И. Эллинизмо и иранство на юге России. Общий очерк. – Пг., 1918. – С. 36, 72.
- ²⁷ Ростовцев М.И. Скифия и Боспор. – Л., 1925.
- ²⁸ Виноградов Ю.А. Указ. соч. – С. 107.
- ²⁹ Ростовцев М.И. Эллинизмо .. – С. 36; Ростовцев М.И. Скифия... - С. 4, 22; Rostovtzeff M.I. Irapians and Greeks in South Russia. – Oxford, 1922. – P. 8-9, 37-38, 41.
- ³⁰ Ростовцев М.И. Эллинизмо .. – С. 31.
- ³¹ Готье Ю.В. Очерки по истории материальной культуры Восточной Европы. – Л., 1925. – С. 208.
- ³² Виноградов Ю.А. Указ. соч. – С. 108; Формозов А.А. Русские археологи до и после революции. – М., 1995. – С. 43.

Е.В. Власова (Санкт-Петербург, Россия)
СТРЕЛЫ И НОЖИ ИЗ КУРГАНА КУЛЬ-ОБА

При открытии кургана Куль-Оба в 1830 г. близ Керчи были сделаны замечательные находки¹. Но с самого начала всё внимание было приковано только к золотым изделиям, а на остальные вещи обращалось гораздо меньше внимания. Среди последних – стрелы и ножи. Согласно отчету проводившего раскопки Поля Дюбрюкса, «по всему склепу было разбросано ... несколько сотен бронзовых наконечников стрел, очень твердых, которых не берет лучшая бритва, сильно окисленных»², «много наконечников стрел» также было в погребении, размещенном в грунте под полом³. В склепе «между головой женщины и костяком мужчины, расположенным вдоль южной стенки, находились шесть ножей с рукоятками из слоновой кости, чьи лезвия с изогнутым острием своей формой напоминали хирургический инструмент. Седьмой нож, помещавшийся на том же самом месте, имел рукоятку, обложенную золотом, с барельефом грифонов»⁴.

До нас дошли далеко не все найденные стрелы, и неизвестно в каком месте кургана они были найдены. Из ножей сохранились четыре: железный с золотой обкладкой на рукоятке и три железных с костяными рукоятками, два из которых были доставлены в Санкт-Петербург вместе с другими находками сразу после раскопок, а один был передан в Эрмитаж в 1853 г. благодаря графу Л.А. Перовскому⁵.